

ISTORIE SOCIALĂ ȘI ISTORIE POLITICĂ. CU PRIVIRE LA LIBERALISMUL ROMÂNESC

Gh. Cliveti

Mai mult decât oricare altă “ramură a istoriei generale”, cea cu atributul de *socială* a ajuns profund marcată de tendința de a fi atotcuprinzătoare, *totală* sau *globală*¹. S-a pretins că “*istorie socială*... a existat dintotdeauna..., toate marile opere de istorie redând în felul lor *istoria societăților*, de la Tucidides la Fustel de Coulanges... și până astăzi”². Iar aceasta din “dezideratul științific” de a se conferi cât mai multă expresivitate, o cât mai înaltă certificare “studiului omului sau, mai bine zis, al oamenilor sesizați în ipostazele și relațiile lor din mediul societății”. Fundamentată metodologic și conceptual de Georges Lefebvre și Marc Bloch, ilustrată în mod exemplar de *l'Ecole d'Annales*, noua (moderna) *istorie socială* orientează demersurile de specialitate asupra “interacțiunilor... diferitelor nivele ale realității: economic, social, cultural... Ea nu poate deci a se defini ca o rubrică alături de altele (ale cunoașterii istorice), ci ca o luare în considerare a totalității faptelor care structurează societatea... Istoria este socială în totalitatea ei, prin excelență”, plusa, sentențios, Lucien Febvre³.

În traseul său scontat a fi “glorios”, *istoria socială* a suferit totuși unele “crize de identitate”, de autodeterminare domeniială, în dilema dacă să se raporteze strict la definițiile *științei sociale*, în expresia cea mai tare a acesteia, de “sociologie retrospectivă”, sau să vizeze “studiul total despre om”, interferând până la suprapunere orizontul “antropologiei istorice”. În prima alternanță a dilemei s-a mers, în exces, până la exclusivă raportare la definițiile (noțiunile, categoriile) construite de Marx. Cum constata Jacques le Goff, *marxismul* “i-a contaminat pe mai toți istoricii (cu deosebire pe cei «specializați» în *istoria socială*), fie că au fost sau nu conștienți de aceasta, fie că l-au adoptat mai mult sau mai puțin rigid sau l-au contestat mai mult sau mai puțin deschis”⁴. Au fost resimțite “stări de criză” și în privința delimitării “ariei de documentare”, *istoria socială* părând a risca “pierderi de specific” în explorarea și a altor surse decât “arhivele (zise) notariale” și “arhivele fiscale”⁵; de asemenea, în privința operativității aceluiași “instrumentar de specialitate” pentru diversele categorii sau realități propriu-zis sau doar pretins “sociale”. Dar cele mai acute “stări de criză” sunt

¹ Fernand Braudel, *Sur une conception de l'histoire sociale*, în idem, *Écrits sur l'histoire*, Paris, 1969, p. 175-192.

² *La nouvelle histoire*, sous la dir. de Jacques le Goff, Roger Chartier et Jacques Revel, Paris, 1978, p. 515.

³ *Ibidem*, p. 516.

⁴ Jacques le Goff, *Istoria politică mai poate fi coloana vertebrală a istoriei?*, în idem, *Imaginarul medieval*, București, 1971, p. 439.

⁵ *La nouvelle histoire*, p. 517.

provocate de “reclamațiile” din partea altor “ramuri ale istoriei generale”, care se consideră mult abuzate de tendința *istoriei sociale* de a le îngloba, până a le denatura sau chiar eradica specificul.

“Reclamațiile” cele mai vehemente parvin dinspre *istoria politică*, supusă, de la un timp încoace, unor opinii excesiv de cenzuratorii. Pentru nu puțini istorici, “autohtoni” și “de aiurea”, a devenit un loc comun detașarea, deliberată sau doar mimată în accente frizând purul retorism, de “istoria tradițională”, axată de redarea “evenimentialului politic”, înțeles ca “simplă agitație de suprafață”⁶. O detașare aspirată până la sublim de romantici⁷, filtrată “după criteriile științei pozitive de spiritele critice” și supusă unor elaborații savantice de exponenții *noii istorii*⁸. În dispunerea domeniială a acesteia din urmă au și căpătat deja un deosebit ascendent *istorii* orientate întru relevarea fenomenelor și proceselor considerate “de durată” și decelabile în cuprinsul economiei, al raporturilor sociale, al culturii și ideilor, al mentalităților etc., *istorii* erijându-se, toate, cu emfază, până la a surclasa pe cea *politică*, condamnată la condiția de “apendice atrofiat”, de “noadă a istoriei generale”⁹, pe considerentul că ar fi prea strâns legată “de narațiune și de eveniment”, de unde și puțința de a i se recunoaște o anumită “prioritate, bazată, în opinia lui Johan Huizinga, mai ales pe ușurința elaborării și pe claritate, dar în (mereu) declin, în drum spre o altă formă (și esență) de istorie”¹⁰. *Istoria politică* a avut de suportat “învățăminte” permise de o excesivă lectură a ei din perspectiva *istoriei sociale*. Nu s-a prea lăsat “timp și loc” și pentru o (re)lectură a *istoriei sociale* din perspectiva *istoriei politice*. La un asemenea “timp” invită, mai nou, cursul *politologiei*, îngemănat, și în spațiul românesc de gândire, cu *istoria ideilor și studiul elitelor politice*¹¹.

Din “resorturi căutate științifice”, *istoria politică* a avut de resimțit postura dramatică de *epifenomen*¹² al *istoriei sociale* sau, mai rău, al *istoriei economice* (de unde și binecunoscuta și atât de pernicioasa, nu doar în sens cognitiv, teză după care *politicul* ar fi expresia concentrată a *economicului*!). Desfășurată, în multe privințe, după rigorile “sociologiei retrospective”, *istoria socială* pare însă a suferi, la rândul-i, tot mai mult de disonanță, acuzată de însăși a sa știință-mamă (*i.e.* știința socială), între *teorie* (sociologia voind a semnifica puțința abordării societății în totalitatea ei) și definitoria sa *dispoziție analitică* pe seama unor entități sociale restrictiv delimitabile: grupuri, clase etc. De aici a și rezultat neajunsul de căpetenie provocat de știința socială *istoriei politice*, anume, relevarea întregii fenomenologii a acesteia în “cercul strâmt” al intereselor sau al raporturilor de clasă! Un neajuns despre a cărui posibilitate avertizase – lucru cu totul și cu totul interesant – Aristotel, în universul de gândire și în registrul de cuvinte ale timpului său. Ilustrul gânditor antic avertizase asupra înclinației total

⁶ Fernand Braudel, *Positions de l'histoire en 1950*, în idem, *Écrits...*, p. 15-38.

⁷ În a sa *Histoire de France*, Jules Michelet acuza *singularitatea* sa într-un *profesorat* unde “nu se preda decât istoria politică, actele guvernului, ceva instituții. Nu se ținea seama deloc de ceea ce însoțește, explică și fundamentează parțial istoria aceasta politică, de circumstanțele sociale, economice, industriale, de cele din sfera literaturii și ideilor”; – citat de Jacques le Goff, *op. cit.*, p. 438 și urm.

⁸ *La nouvelle histoire, passim*.

⁹ Jacques le Goff, *op. cit.*, p. 443 și urm.

¹⁰ Cf. *ibidem*, p. 440.

¹¹ Mihai Sorin Rădulescu, *Elita liberală românească (1866-1900)*, București, 1998; *Doctrină politică. Concepte universale și realități românești*, coord. Alina Mungiu-Pippidi, Iași, 1998, cu deosebire: Aurelian Crăițu, *A fi sau a nu fi liberal?*, p. 17-44, Alexandru George, *Liberalismul economic*, p. 45-54, și Dragoș Paul Aligică, *Liberalismul românesc în specificitatea lui istorică*, p. 55-72.

¹² Jacques le Goff, *op. cit.*, p. 438.

nefericite “a unora” de a situa în deplină sinonimie *puterea domestică* și *puterea politică*¹³, de “a privi statul în propria casă” (în marja ocupațiilor domestice!) –, înclinație care pentru un Hippodamus din Milet presupunea a-și explica *cetatea* în funcție de așezarea locuitorilor ei pe străzi, după ocupație sau stare socială¹⁴ –, obnubilându-se astfel realitatea decantării fenomenelor politice în *mediul vieții publice* (mediu societal!), determinabil prin sine, deci autonom în raport cu cel al *vieții sociale*, unde își pot etala din plin funcționalitatea specifică *entitățile sociale*. Obnubilare atrăgând după sine grave distorsiuni “semantice” ale noțiunii de *social*, care, în genul său *maxim*, ar privi *totul despre societate*, iar în cel *minim*, aplicabil cercetărilor de specialitate, ar fi mărginit de interrelaționarea unor entități cu portanță restrictivă (clase, categorii, grupuri, indivizi).

Valabilitatea unor atare considerații s-a verificat din plin la o evaluare ce am întreprins-o asupra istoriografiei liberalismului românesc¹⁵. Istoriografia aferentă originilor și menirii mișcării liberale pare a resimți un serios impas metodologic și conceptual, în care a fost împinsă sub incidența schimbării vremurilor și oamenilor. După ce A. D. Xenopol încercase o atât de convingătoare “serialitate” a încheșării și afirmării liberalismului la nivelul “partidei naționale” (*i.e.* al celei mai dinamice părți a elitei românești)¹⁶, după ce E. Lovinescu a căutat să plaseze explicația aceluiași fenomen în optica *sincronismului european*¹⁷ și cu toate că “istorii de partid”¹⁸ au marcat, din perspectivă interioară, “credița” național-liberalilor în “menirea istorică” a mișcării lor¹⁹, demersurile istoriografice s-au încărcat prea mult și prea frecvent de accente vădind însușirea “pozițiilor adversare curentului liberal”, fie acestea în versiunea “elevatei critici conservatoare-tradiționaliste”, fie în cea a stridentelor denaturări și denigrări proliferate, cu deosebire sub impactul realizării disputelor politice ca expresie de vârf a “luptei de clasă”, expresie reflectând, cu intensitate, binecunoscutele “clișee ideologizante de sorginte marxist-leninistă”. O concepție care, să nu uităm, s-a regăsit din plin în determinarea metodologică și conceptuală a științei sociale. Atât “la noi” cât mai ales “în alte zări europene”, “gândirea socială” se impregnase puternic, la cumpăna secolelor XIX și XX, de marxism, în nota “originală” a acestuia, în cea “revizuită” sau în cea “revoluționară”. În mediul românesc de gândire, opera lui C. Dobrogeanu-Gherea s-a constituit într-o interesantă tentativă de interpretare a devenirii societății moderne din perspectiva “concepției materialist-dialectice” (a “determinismului social-economic”). Și dacă tentativa “gheristă” a rămas de referință între cele care s-au subsumat “cauzei socialismului”, cea a lui Ștefan Zeletin, deși “furată” de același “determinism economicist”, s-a putut plasa, în atmosfera intelectuală a “deceniului al treilea”, din secolul trecut, sub alte auspicii, anume, sub cele ale apologiei “clasei burgheze”²⁰. De reținut, mai cu seamă, exemplul lui Zeletin, a cărui tentativă, în manieră căutat “științifică”, a avut “meritul” de a confirma posibilitatea

¹³ Aristotel, *Politica*, trad. El. Bezdechi, București, 1996, p. 85.

¹⁴ *Ibidem*, p. 50.

¹⁵ Gh. Cliveti, *Liberalismul românesc. Eseu istoriografic*, Iași, 1996.

¹⁶ A. D. Xenopol, *Istoria partidelor politice din România. De la origini până la 1866*, vol. I/1, București, 1910, p. 1-75.

¹⁷ E. Lovinescu, *Istoria civilizației române moderne*, ed. Z. Ornea, București, 1972, *passim*.

¹⁸ N. N. Hârjeu, *Istoria Partidului Național Liberal. De la origini până în zilele noastre*, București, 1915; *Istoricul Partidului Național Liberal de la 1848 și până astăzi*, București, 1923; Șerban Rădulescu-Zoner (coord.) ș.a., *Istoria Partidului Național Liberal*, București, 2000.

¹⁹ Vintilă I. Brătianu, *Menirea Partidului Național Liberal*, București, 1906.

²⁰ Șt. Zeletin, *Burghezia română. Originea și rolul ei istoric*, ed. C. D. Zeletin, București, 1991.

subsumării *istoriei politice* a liberalismului *istoriei sociale*. O posibilitate ale cărei reverberații istoriografice, până pe la 1945, nu au prea avut cum a fi dintre cele mai semnificative. Vor avea cum, din plin, să fie în etapa ulterioară anului amintit, an în care Lucrețiu Pătrășcanu, ministru comunist al Justiției în guvernul dr. Petru Groza, a ținut, cu convingerea permisă de “prezența” trupelor sovietice în România, să prefigureze felul în care urma a fi (re)scrisă istoria politică. Întreaga istorie trebuia privită ca fiind “a luptei de clasă”. Totul avea să fie explicat prin prisma determinismului social-economic, încât istoria liberalismului nu mai putea fi înfățișată altfel decât ca devenire a unui “curent politico-ideologic al clasei burgheze”²¹. Și a ajuns a fi înfățișată astfel de mai toți “specialiștii în istoria social-politică”, situație lesne verificabilă și în legătură cu demersuri istoriografice de dată foarte recentă. Din păcate, mai sunt specialiști – ne referim, desigur, la cei “autohtoni” – ce par să nu se fi sesizat încă de faptul că perseverarea într-o înfățișare liberalismul ca “un curent politico-ideologic de clasă” presupune, chiar și numai implicit, rămânerea în desuetul orizont al considerării *politicului* ca “expresie concentrată a social-economicului”; că, negându-se politicului calitatea de instrument al istoriei, definibil, în esență, prin sine, a fost posibil a se face o mare nedreptate liberalismului, prin interpretarea “istorică” a acestuia în termeni aproape cu totul străini universului său valoric. O nedreptate comparabilă, poate, numai cu aceea pe care “filosofii determiniști” au făcut-o libertății.

Orientată în felul arătat, istoria politică s-a dovedit a fi extrem de vulnerabilă în fața “ideologizării” ei, sub regimuri totalitare, îndeosebi; ea a ajuns a suporta presiuni de natură a-i deplasa “în afară” centrul de greutate, deplasare în concordanță cu faptul de a nu fi considerată ramură de marcă a *noii istorii*. Pentru a-și vădi consistența procesuală, *istoria politică* s-ar cuveni să-și (re)între în termenii săi, identificând fenomene la *nivelul societal* (al vieții publice, nu neapărat strict asociativ) și nu la cel *social* (în accepțiunea devenită restrictivă a funcționalității sau al interrelaționării entităților sociale – grupuri, clase – a căror exprimare, ca atare, în universul politicii rămâne de neconceput). *Istoria politică*, în speță a liberalismului românesc, ar trebui să se mai degajeze de înclinația de a fi “evenimentială”, pentru a fi evidențiate elementele reale de autonomie a *demersului politic* (s-a și vorbit, nu întâmplător, de indeterminarea exterioară sieși a *actului politic*)²². Va fi posibil, astfel, ca liberalismul – “fenomen esențial al istoriei politice... basul continuu al politicii moderne”²³ – să fie evaluat în funcție de sensul său primordial și nu doar de ocurențe ale praxisului politico-guvernamental, ce au permis să fie considerat și *social*, și *economic*. Liberalismul s-ar impune a fi considerat *eminamente politic*, în expresia sa de principal vector al *politicii moderne*, definită de propensiunea ideatică a *omului-cetățean* de a ieși în *arena publică* pentru a-și determina *dreptul de a fi în libertate*.

²¹ Lucrețiu Pătrășcanu, *Un veac de frământări sociale*, București, (“Cartea rusă”), 1945, p. 112 și urm.

²² J. Freund, *L'essence du politique*, Paris, 1965.

²³ Pierre Manent, *Istoria intelectuală a liberalismului*, București, 1992, p. 11.